కొడవటిగంటి రోహిణీప్రసాద్

సంగీతం
రీతులు-లోతులు

సంగీత రీతులు - లోతులు

కొడవటిగంటి రోహిణీ ప్రసాద్

హైదరాబాద్ బుక్ ట్రస్టు

ధర : రూ. 150/–

మొదటి ముద్రణ : ఆగస్టు 2014

ప్రతులకు, వివరాలకు : హైదరాబాద్ బుక్ ట్రస్ట్,
ప్లాట్ నెం. 85, బాలాజీ నగర్,
గుడిమల్కాపూర్, హైదరాబాద్ – 500 006.
ఫోన్ : 23521849
www.hyderabadbooktrust.blogspot.com

ముద్రణ : అనుపమ ప్రింటర్స్, గ్రీన్ వ్యూ, 126 శాంతినగర్,
హైదరాబాద్ – 28 ఫోన్ : 23391364, 23304194
Email: anupamaprinters@yahoo.co.in

ప్రకాశకుల మనవి

ఒకవేళ నేను గనుక భౌతిక శాస్త్రవేత్తను కాకపోయుంటే బహుశా... సంగీతవేత్తను అయ్యుండేవాడిని. తరచుగా నా ఆలోచనలన్నీ సంగీతంలోనే సాగుతుంటాయి. నా పగటి కలలన్నీ సంగీతంలోనే. నా జీవితాన్ని నేను సంగీతపరంగానే నిర్వచించుకునే, అర్థం చేసుకునే ప్రయత్నం చేస్తుంటాను.

–అల్బర్ట్ ఐన్‌స్టైన్

2011 నాటి మాట. సంగీతంపై తాను వివిధ సందర్భాల్లో రాసిన వ్యాసాల సంకలనాన్ని ప్రచురించాల్సిందిగా కోరుతూ రోహిణీ ప్రసాద్ ఒక రోజున బుక్‌ట్రస్ట్‌ను సంప్రదించారు. కానీ సంగీత సంబంధ పుస్తకాలను ప్రచురించే సంప్రదాయంగానీ, అనుభవంగానీ లేనందున దానికి మేం పూర్తి న్యాయం చెయ్యగలమన్న నమ్మకం కలగలేదు. అదే విషయాన్ని వారికి తెలియజేస్తూ మీ వంటి చక్కగా రాయగల శాస్త్రవేత్త, విమర్శ చెయ్యగల విశ్లేషకులు సైన్సును సామాజిక కోణం నుంచి విశ్లేషించి పుస్తకాలు రాస్తే బాగుంటుందని ప్రత్యేకంగా అభ్యర్థించాం. అందుకు ఆయన సంతోషంతో అంగీకరించారు. ఏడాది తిరక్కుండానే... ఆయనతో కలిసి పనిచేసిన ఆ కొద్దికాలంలోనే మేము ఆయనవి మూడు పుస్తకాలు తీసుకువచ్చాం.

2012 సెప్టెంబరులో రోహిణీ ప్రసాద్ అకాల మరణం అందరినీ కలచివేసింది. ఆ తర్వాత ఆయన సంగీతం పుస్తకాన్ని ఎలాగైనా మేమే ప్రచురిద్దామని సంకల్పించాం. ఎందుకంటే దాన్ని ఆయన ఇంకెప్పటికీ తీసుకురాలేరు కాబట్టి. ఒక రకంగా ఇది మేం ఆయనకు సమర్పిస్తున్న నివాళి. మా ఈ ప్రయత్నానికి సంగీత ప్రియులు, రోహిణీ ప్రసాద్ అభిమానులంతా అండగా నిలుస్తారని ఆశిస్తున్నాం.

సంగీతం స్వరూప స్వభావాలపై చర్చ కొత్తదేం కాదు. మనమందరం ఒంటరిగా ఒక్కళ్ళమే కూర్చుని వినటం నుంచీ భారీ ఎత్తున జరిగే కచేరీలకు హాజరవటం వరకూ... సంగీతాన్ని భిన్నరకాల సామాజిక పరిస్థితుల్లో ఆస్వాదిస్తుంటాం. సంగీత ప్రదర్శనలన్నవి సంస్కృతిని బట్టి, సామాజిక ఆర్థిక వాతావరణాన్ని బట్టి భిన్న రూపాలను తీసుకుంటూ ఉంటాయి. అంతటా ఉన్నట్లే మన భారతదేశంలో కూడా సంగీతం విషయంలో 'ఉన్నత సంస్కృతి', 'తక్కువ రకం సంస్కృతి' అన్న వైరుధ్య ధోరణి స్పష్టంగా ఉంది. 'ఉన్నత' సాంస్కృతిక రూపంగా చెలామణి అయ్యే దానిలో సాధారణంగా శాస్త్రీయ సంగీతమే (కర్ణాటక, హిందూస్థానీ రెండూ కావొచ్చు) వినబడుతుంటుంది. ఈ కచేరీలు 'చాలా సంప్రదాయంగా' ఎక్కడో కళా వేదికల మీదా, కచేరీ హాళ్ళలోనూ జరుగుతుంటాయి. శ్రోతలు కూడా మౌనంగా కూర్చుని వింటూ సంగీతాన్ని ఆస్వాదిస్తుంటారు.

దీనికి పూర్తి భిన్నంగా – మిగతా సంగీత రకాలన్నీ కూడా (జానపదాలతో సహా) చాలా వరకూ వీధుల్లో, కూడళ్ళలో, బహిరంగ సభల్లో ప్రదర్శితమవుతుంటాయి. శ్రోతలు కూడా వీటిలో భాగమై, గొంతు కలిపి లేదా అడుగు కదిపి ఉత్సాహపరుస్తూ... తమను తాము వ్యక్తీకరించుకుంటుంటారు. వీటిలో ఒకటి ఎక్కువా, మరోటి తక్కువనేం లేదు. నిజానికి ఈ భేదమన్నది వీటికున్న సంగీత గుణంలోగానీ, ప్రాశస్త్యంలోగానీ, ప్రమాణాల్లో గానీ, ప్రాధాన్యంలోగానీ ఎక్కడా లేదని నొక్కి చెప్పాల్సి ఉంది. ఈ భేదాలకు మూలాలు చాలా వరకూ సంగీతకారుల లేదా శ్రోతల సామాజిక, ఆర్థిక స్థాయుల మీదా, సామాజిక వర్గ నేపథ్యాల మీదే ఆధారపడి ఉంటున్నాయి. మనం ఈ రెంటి మధ్యనున్న దూరాన్ని పూడ్చి, అంతరాలను తగ్గించగలిగితే భారతీయ సంగీతం నిజంగానే సార్వజనీనమవుతుంది. రోహిణీ ప్రసాద్ రాసిన ఈ వ్యాస పరంపర మనల్ని ఆ దిశగా నడిపిస్తుందని ఆశిద్దాం. ఈ సంకలనాన్ని తీసుకురావటంలో సహకరించిన కొడవటిగంటి లలిత, విజయగోపాలం, దేవులపల్లి కృష్ణమూర్తి, రెహమానుద్దీన్ షేక్, చంద్రికలకు మా ధన్యవాదాలు.

-హైదరాబాద్ బుక్ ట్రస్ట్

ఆగస్టు 2014

మాటలు అంతమైన చోట సంగీతం ఆరంభమవుతుంది!

రోహిణీ ప్రసాదం

సంగీతం సముద్రం వంటిది. దాని వైశాల్యం ఒక్కసారిగా అందదు. ఎన్నెన్నో రకాల సంగీతాలున్నాయి. పాటలున్నాయి. ప్రతి పాట వెనుకా గొప్ప లోతులున్నాయి. పాట వినేవారికి ఆ లోతులు తెలియక పోవచ్చు. తెలిస్తే మాత్రం, పాటలోని రుచి, దాని మీద గౌరవం మరింత పెరుగుతాయి. పాట విని ఆనందించలేని వారు మనుషులే కారు, అన్నారొక మేధావి. అందరూ ఏదో ఒక రకం పాట విని ఆనందించే వారే. గొంతు కలిపి పాడే వారే. కానీ, కొన్ని ప్రత్యేకమయిన పాటల సంగతికి వచ్చేసరికి, అదేదో మాకు తెలియదండీ, అంటారు. శాస్త్రీయ సంగీతం గురించి పట్టించుకునే వారే తక్కువ. అందులో లోతులున్న మాట మాట నిజమే, కానీ సంగీతం వినడానికి అవి అడ్డంరావు. సముద్రంలోకి దిగాలంటే కష్టమేమో గాని, చూడడానికి ఏమిటి సమస్య!

సంగీతం గానీ, సాహిత్యంగానీ మరేదయినా గానీ పరిచయం పెరిగినకొద్దీ బాగా అర్థమవుతుంది. మనం వంట తెలుసు గనుక తిండి తినడం లేదు. తిన్న వంటకం వివరాలు తెలిస్తే కలిగే లాభమూ లేదు. అట్లాగే సంగీతం వింటూ ఉండాలి. సినిమా పాటలయినా సరే, వాటిలోని లోతులు రాను రాను తెలుస్తాయి. ఇక రోహిణీ ప్రసాద్ లాంటి వారు ప్రక్కన నిలబడి 'ఇదిగో! ఈ వివరం చూడు' అని చెప్పారనుకోండి. రుచి మరింత సులభంగా తెలుస్తుంది. శాస్త్రీయ సంగీతం గురించి, సులభ పద్ధతిలో చెప్పేవారు లేకనే, అది చిటారు కొమ్మన మిఠాయి పొట్లంలా మిగిలింది. రోహిణీ ప్రసాద్ రాసిన ఈ వ్యాసాలు మిఠాయిని కిందకు దించి అందరికీ పంచుతాయి.

రోహిణీ ప్రసాద్ శాస్త్రజ్ఞుడు, సాంకేతిక నిపుణుడు. ఇక సంగీత సాహిత్యాలలో లోతయిన అనుభవం గల మనిషి. ఆయన స్వయంగా సితార్ విద్వాంసుడు, రచయిత కూడానూ. శాస్త్రీయ దృక్పథంతో సంగీత విషయాలను విశ్లేషించి, సులభమయిన మాటల్లో చెప్పడం ఆయనకు బాగా కుదిరింది. తండ్రిగారు కుటుంబరావుగారి కారణంగా, స్వంత ఆసక్తి వలననూ మొదటి నుంచి, సంగీతంతో, విద్వాంసులతో గడుపుతూ, వారి మాటలు వింటూ, చర్చల్లో పాల్గొంటూ గడిపే అవకాశం ప్రసాద్‌కు అందింది. అది ఆయన అవగాహనను పెంచింది. స్వతహాగా శాస్త్రీయ దృక్పథం ఉండడంతో తన స్వంత విశ్లేషణ తోడయింది. సంగీతకారులకు, పాడడం, వాయించడం తెలిసినంత సంగీతం గురించి చెప్పడం చేతగాదు. రచయిత గనుక ప్రసాద్ వివరణలు సులభంగా సాగాయి. అందరికీ అర్థమయ్యే రీతిలో నడిచి, ఆహా! అనిపింపజేశాయి.

హిందూస్తానీ సంగీతంలోని మేటి కళాకారులను విన్న రోహిణీ ప్రసాద్, వారిలోని ప్రత్యేకతలను బాగా గుర్తించారు. ఘంటా పద్ధతులను, గాత్ర, వాద్య శైలీ భేదాలను

గమనించి మనకు చక్కని వివరణలు అందించగలిగారు. కళాకారులు, రాగాలు, పోలికలు మొదలయిన అంశాలను చదివితే, మాకు తెలుసు అనుకున్న వారికి కూడా ఎన్నో కొత్త అవగాహనలు కలిగించే తీరులో ప్రసాద్ వ్యాసాలు సాగాయి.

రోహిణీ ప్రసాద్‌కు కర్ణాటక సంగీతంలో ఆసక్తేగానీ, ప్రమేయం కుదరలేదు. అందుకు కారణాలున్నాయి. అయితే, ఆయనకు గల అవగాహన మాత్రం నిజంగా గొప్పది. ఆ సంగతి ఈ వ్యాసాల్లో అడుగడుగున కనబడుతుంది.

సినిమా పాటల గురించి రోహిణీ ప్రసాద్ అందించిన విశ్లేషణలు ఆశ్చర్యకరంగా ఉన్నాయి. సాహిత్యం, స్వరాలు, లయ మొదలయిన వాటి వివరాలు, వాటి మధ్యనుండే సంబంధాలు మనల్ని పాటలకు కొత్త అర్థాలు వెదుక్కునే వరకు లాగుతాయి. సినిమా పాటంటే ఏముందిలే అనుకున్న వారికి, పాటలోని కనబడని లోతులను చూసేందుకు చక్కని మార్గం చూపించారు ఈ రచయిత.

రోహిణీ ప్రసాద్ చాలా తెలివిగల మనిషి అని ఇవాళ ఎవరూ ప్రత్యేకంగా చెప్ప నవసరంలేదు. ఆయన సితార్ వాద్యాన్ని గురువు దగ్గర నేర్చారు. సంగీతంలోని మిగతా సంగతులను, కీబోర్డ్ వాద్యాన్ని స్వంతగానే నేర్చుకున్నారు. అందరికీ, ఈ నేర్పు తనలాగే వస్తుందనీ, రావాలనీ నమ్మిన ప్రసాద్ సంగీతంలోని మొదటి పాఠాలు అనదగ్గ వ్యాసాలను కొన్నింటిని అందించారు. ఆయన చెప్పినంత సులభంగా, సంగీతమూ, కీబోర్డ్ వాయిద్యమూ అందరికీ పట్టుబడేనా అని అనుమానం. కృషి అవసరం అని ప్రసాద్ కూడా హెచ్చరించారు.

ఈ వ్యాసాలన్నీ కలిపి చదివిన వారిలో అవగాహనను పెంచుతాయి. దాంతో మనసుల్లో మరిన్ని ప్రశ్నలు పుడతాయి. వాటికి, ఇంత సులభమయిన రీతిలో, ఆసక్తికరంగా సమాధానాలు అందించే వారిని వెదుక్కోవాలి.

రోహిణీ ప్రసాద్ మన మధ్య లేనిలోటు, నాలాంటి వారికే కాదు, అందరినీ కలవర పెడుతుంది. ఆయన దారిలో నడిచి, ప్రపంచానికి అవగాహనలు పంచేవారు ముందుకు రావాలి!

లాంగ్ లివ్ సంగీతం! లాంగ్ లివ్ రోహిణీ ప్రసాద్!!

-కె.బి. గోపాలం

విషయసూచిక

1వ భాగం : కర్నాటక సంగీతం

1.	ఓహో యాత్రికుడా..	1
2.	కృష్ణం వందే జగద్గురుం	6
3.	సంగీతరస పానశాల ఘంటసాల	12
4.	ఘంటసాల ప్రతిభకు మచ్చుతునక కుంతీకుమారి	17
5.	పుష్ప విలాపం – రాగాలతో సల్లాపం	24
6.	అసామాన్య సంగీత దర్శకుడు సి.ఆర్.సుబ్బరామన్	27
7.	సార్థక నామధేయుడు సంగీతరావు	31
8.	సంగీతరావుగారి చిన్ననాటి సంగతులు	37
9.	మహామహోపాధ్యాయ ఈమని శంకరశాస్త్రి	41
10.	88 ఏళ్ళ యువకులు	46
11.	బాలమురళీకృష్ణ	53
12.	బాలమురళీకృష్ణ సంగీతం	61

2వ భాగం : హిందూస్తానీ సంగీతం

1.	హిందూస్తానీ సంగీతం	66
2.	హిందూస్తానీ గాత్ర సంగీతంలో ఘరానాలు	72
3	సితార్, సుర్‌బహార్‌ల సవ్యసాచి ఉస్తాద్ ఇమ్రత్ ఖాన్	82
4.	గురువుల సంస్మరణ కొనసాగిస్తున్న గాయని ప్రభా అత్రే	86
5.	అత్యుత్తమ హిందుస్తానీ గాయకుడు బడే గులాం అలీఖాన్	91
6.	వాద్య సంగీతానికి అద్భుతదీపం వెలిగించిన అల్లాఉద్దీన్‌ఖాన్	96
7.	తబలా మాంత్రికుడు అహ్మద్ జాన్ థిరక్వా	100
8.	నౌషాద్	104
9.	ఓ.పీ. నయ్యర్	115
10.	గాయక గంభీరుడు ఉస్తాద్ అమీర్‌ఖాన్	122
11.	సర్వోత్తమ సితార్ విద్వాంసుడు ఉస్తాద్ విలాయత్‌ఖాన్	128

3వ భాగం : రాగసుధ

1.	మన శాస్త్రీయ సంగీతం	140
2.	రాగాలూ స్వరాలూ	145
3.	శ్రుతిమించిన రాగం	150
4.	పాటల్లో లయ విన్యాసాలు	155
5.	శ్రుతి లయల నందనవనం	159
6.	సంగీతానికి స్పందన	162
7.	సంగీతంతో కుస్తీ	166
8.	జుగల్ బందీ కచేరీలు	176
9.	కళ్యాణిరాగం – అనుబంధం	182
10.	భావ తరంగాల సింధువు : భైరవి	184
11.	హిందోళ రాగం	188
12.	ఖమాజ్/ ఖమాచ్/ కమాస్ రాగం	191
13.	సినిమా పాటల్లో తాళం నడకలు, విరుపులు	194
14.	కీబోర్డ్ మీద రాగాలు	198
15.	హా (స్యం) సం (గీతం)	205

1వ భాగం

1. ఓహో యాత్రికుడా..

శ్రీ సాలూరు రాజేశ్వరరావు అక్టోబర్ 26, 1999న చెన్నైలో కాలం చేసారు. ఆయనతో ఒక యుగం అంతరించిందన్న శ్రీ ఎస్ . పి. బాలసుబ్రహ్మణ్యం గారి మాట అక్షరాలా నిజం. రాజేశ్వరరావుగారి మృతికి సంతాపం చెందే ప్రవాసాంధ్రుల్లో నావంటి అభిమానులు రాజేశ్వరరావుగారికి ప్రపంచం అంతటా ఎందరో ఉన్నారు. ఎమచూర్ ఆర్టిష్టుగా నాకు ఇరవై ఏళ్ళ క్రితం రాజేశ్వరరావుగారిని కలుసుకొనే అవకాశం లభించింది. ఆ వివరాలను ఈ వ్యాసంలో రాస్తున్నాను. -రోహిణీ ప్రసాద్

1937 ప్రాంతాల్లో పదిహేనేళ్ళ వయస్సులోనే సినీ దర్శకుడుగా పని ప్రారంభించి 250 చిత్రాలకు స్వర రచన చేసిన రాజేశ్వరరావు ఛైల్డ్ ప్రాడిజీగా పేరు పొందారు. శ్రీకృష్ణ లీలలు అనే సినిమాలో పదమూడేళ్ళ వయస్సులో కృష్ణుడుగా నటించి పాటలు పాడిన రాజేశ్వరరావును ఆనాటి ప్రసిద్ధ గాయక నటుడు జొన్నవిత్తుల శేషగిరిరావు ఎంతో మెచ్చుకోగా విన్నానని ప్రఖ్యాత సంగీత దర్శకుడు పెండ్యాల నాగేశ్వరరావు ఒక వ్యాసంలో రాసారు. చిన్నతనంలోనే రాజేశ్వరరావు గారు తన అన్న సాలూరు హనుమంతరావుతో కలిసి రకరకాల వాయిద్యాలను వాయిస్తూ ప్రోగ్రాములు ఇచ్చేవారట. సంగీత దర్శకుడు చలపతిరావుకు ఆయన గురుతుల్యుడు. మరొక ప్రముఖ సంగీత దర్శకుడు ఆదినారాయణ రావు రాజేశ్వరరావును కళారాధకుడు, కళాస్రష్టగా అభివర్ణించారు. ఇలా సమకాలికుల మన్ననలను పొందిన రాజేశ్వరరావు తెలుగువారందరికీ అభిమాన పాత్రుడవటంలో అశ్చర్యంలేదు. తన చిన్నతనంలో విజయనగరంలో రాజేశ్వరరావు, ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు గారి వద్ద శిష్యుడుగా చేరారనీ, ఆయన అనుమతి పొందకుండా ఏడేళ్ళ వయస్సులో కచేరీ చేసినందువల్ల నాయుడుగారికి కోపంవచ్చి సంగీతం నేర్పడం మానేసారనీ, మా నాన్నగారు చెప్పారు. అది ఒకవిధంగా తెలుగు ప్రజలకు మేలు చేసిందేమో! తరవాత రాజేశ్వరరావుగారు కీచక వధ సినిమాకని కలకత్తా వెళ్ళి, కె.ఎల్. సైగల్ వద్ద కొన్నాళ్ళు, ఆగ్రా ఘరానాకు చెందిన ఉస్తాద్ పంకజ్ ఖాన్ వద్ద కొన్నాళ్ళూ శిష్యరికం చేసారట. మొదట్లో రామబ్రహ్మం వంటి దర్శకులు తరవాత జెమినీ వంటి సంస్థలూ రాజేశ్వరరావు గారి సంగీత దర్శకత్వంలో చిత్రాలు నిర్మించడం, మల్లీశ్వరి వంటి సినిమాల పాటలు విశేష ప్రజాదరణ పొందటం అందరికీ తెలిసిందే !

బొంబాయిలో మేము 1979లో తెలుగు సాహితి సమితి ఆధ్వర్యంలో షణ్ముఖానంద హాలులో రాజేశ్వరరావు నైట్ ఏర్పాటు చేసాం. ఇందుకు ప్రముఖ వేణు విద్వాంసుడు ఏల్చూరి విజయరాఘవరావు మాకు సహాయం చేసారు. ఆ కార్యక్రమంలో శ్రీమతి

పి. సుశీల, రామకృష్ణ తదితరులు పాల్గొన్నారు. నేను సితార వాయిస్తానని తెలియగానే రామకృష్ణ తాను మనసున మనసై పాట పాడతానని సరదా పడ్డారు. నేను నేర్చుకొన్నది హిందూస్తానీ శాస్త్రీయ సంగీతం. అయినా మంచి మెలొడీ ఉన్న ఎటువంటి సినిమా పాట అన్నా నేను ఇష్టపడతాను. స్థానిక కళాకారులతో బొంబాయిలో తరచు తెలుగు సినిమా పాటల ఆర్కెస్ట్రా ప్రోగ్రాములు నిర్వహించిన నాకు రిహార్సల్స్ కూడా లేకుండా తిన్నగా స్టేజిమీద మద్రాసు నుంచి వచ్చిన కళాకారులతో కలసి వాయించడం కష్టం అనిపించలేదు. ఆ విధంగా ఒకటి రెండు రోజులు రాజేశ్వరరావు గారితో గడిపే అవకాశం లభించింది. రాజేశ్వరరావు గారు, నాకూ నా మిత్రులకూ తన పాటలన్నీ ఆర్కెస్ట్రా ఇంటర్ల్యూడ్స్ తో సహా కంఠతా వచ్చునని విని చాలా సంతోషించారు. మేము ఆయనను పొగుడుతున్నప్పుడు, తన సహజ ధోరణిలో ఆయన తన శకం అయిపోయిందనీ, ఆర్.డి. బర్మన్ బాణీ ప్రజాదరణ పొందుతోందనీ అంటే మేం ఎవరం ఒప్పుకోలేదు. ప్రొఫెషనల్ గా విజయం సాధించడమే అన్నిటికన్నా ముఖ్యమనే సినిమా రంగపు భావన మాత్రమే ఆ మాటల్లో మాకు ధ్వనించింది. ఆ నాటి ప్రోగ్రాములో ఆయన నిర్వాహకుడుగా మాత్రమే కాక గాయకుడుగా కూడా పాల్గొన్నారు. ఆ కార్యక్రమానికి నా అభిమాన సంగీత దర్శకుడు నౌషాద్ ముఖ్య అతిథిగా రావటంతో నా సంతోషానికి అవధులు లేకుండా పోయాయి. మూడువేల సీట్లున్న షణ్ముఖానంద హాలులో బొంబాయి తెలుగు ప్రోగ్రాము హౌస్‌ఫుల్ అవటమే కాకుండా, టిక్కెట్లు బ్లాక్ లో అమ్ముడు పోయాయి. ఇది ఎంత గొప్ప విషయమో బొంబాయిలో తెలుగు కార్యక్రమాలు నిర్వహించే వారికి మాత్రమే అర్థమవుతుంది.

బొంబాయి ప్రోగ్రాము తరవాత నేను సెలవమీద మద్రాసు వెళ్ళినపుడు, రాజేశ్వరరావు గారి ఇంటికి వెళ్ళి ఆయనను కలుసుకొన్నాను. ఆయన ఎంతో ఆప్యాయంగా పలకరించి, నేను అడగక పోయినా నేను అక్కడ ఉన్నకొద్ది రోజులలోనే తన సినీ రికార్డింగులో సితార్ వాయించమని అడిగారు. అంతకు ముందు మద్రాసు సినీరంగంలో పేరు పొందిన సితార్ కళాకారుడు మా మిత్రుడు శ్రీ జనార్ధన్ గారి వెంట చాలా రికార్డింగులకు వెళ్ళాను కాని వాయించడం అదే మొదటి సారి. ఆ విధంగా కన్యకా పరమేశ్వరి సినిమాలో రాజేశ్వర రావు గారి సంగీత దర్శకత్వంలో దేవులపల్లి కృష్ణ శాస్త్రి గారి పాటకు నేను సితార్ వాయించడం జరిగింది. అప్పుడు రాజేశ్వర రావు గారు పాటకు హార్మోనియం మీద ట్యూన్ కంపోజ్ చేస్తుండగా చూసే అవకాశం కూడా లభించింది. కొన్ని గంటలపాటు పియానో వాయిస్తుండగా తాను విని ఆనందించిన సందర్భం గురించి ఆరుద్ర గారు ఎక్కడో రాసారు. నాకు కలిగిన అనుభవం అటువంటిదే !

కేవలం సంగీతం కాకుండా, ప్రతి స్వరాన్నీ, స్వరాల సముదాయాన్నీ దృశ్య పరంగా ఊహించగలిగే దృక్పథం ఆయనది. సినీ సంగీత దర్శకులకు ఇటువంటి వైఖరి ఉండటం సహజమేనేమో కానీ, సంగీతంలో మెలొడీలో ఆయనలాగా విజయం సాధించిన

వారు చాలా తక్కువ. నేను మద్రాసులో ఉండగానే, ఆయన 1946లో సంగీతం సమకూర్చిన చంద్రలేఖ సినిమా టీవీలో ప్రసారమైంది. ఆ మర్నాడు రిహార్సల్స్‌కి వచ్చిన శ్రీమతి సుశీలగారూ తదితరులూ ఆ రోజుల్లోనే ఆర్.డి. బర్మన్‌ను తలదన్నేలా రిదమ్స్ ఎలా కంపోజ్ చేశారంటూ మెచ్చుకొన్నారు.అందులో సర్కస్ దృశ్యాలకు పాశ్చాత్య సంగీతం వాయించేవారు ఎవరూ లేకపోవడంతో, మద్రాస్ గవర్నర్ బ్యాండ్ ను పిలిపించ వలసివచ్చిందని రాజేశ్వరరావు గారు గుర్తుకు తెచ్చుకున్నారు.

తరవాత కాలంలో రకరకాల వాళ్ళు సంగీత దర్శకులైపోవడం, అసిస్టెంట్లు రాకపోతే పాట మధ్యలో ఆర్కెస్ట్రా బిట్స్ కంపోజ్ చెయ్యలేక వారి కోసం వేచి ఉండడం నేను చూసాను. రాజేశ్వరరావు గారు అలా కాదు. 'మాష్టారు మమ్మల్ని ఏదీ ముట్టుకోనివ్వరు. మొత్తం అంతా ఆయన కంపోజ్ చెయ్యవలసిందే!' అని ఆయన అసిస్టెంట్లు నాతో అన్నారు. ఈ రోజుల్లో అంతర్జాతీయ ఖ్యాతి పొందిన మ్యూజిక్ డైరెక్టర్లు కూడ సిడి రామ్‌ల నుంచి శబ్దాలను డౌన్ లోడ్ చెయ్యకుండా ట్యూన్ కట్టలేరు. రాజేశ్వరరావు వంటి వారి విషయంలో అది ఊహించడం కూడా అసాధ్యం.

తరవాత 1980లో మద్రాసు వెళ్ళినప్పుడు ఆయన గోకులాష్టమికి కళాసాగర్ ఆధ్వర్యంలో శ్రీమతి సుశీల గారిచేత తాను స్వరపరచిన పాటల కార్యక్రమం నిర్వహించి నప్పుడు కూడా నేను స్టేజ్ మీద సితార్ వాయించాను. అప్పుడు ఆయన స్వయంగా పాట పాడుమా కృష్ణా .. పాడినప్పుడు మేమందరం ఎంతో సంతోషించాం.

హిందీలో ఎస్.డి. బర్మన్, తెలుగులో రాజేశ్వరరావు వీరిద్దరి ట్యూన్లు ఎవరు పాడినా నాకు ఆ సంగీత దర్శకుడి గొంతు వినిపిస్తుంది. మరొక విషయం రాజేశ్వరరావు గారి పాటలు ఎవరు పాడినా బాగుంటాయి. ఒక్క ఘంటసాల గారే కాదు. ఏ .ఎం. రాజా (మిస్సమ్మ, విప్రనారాయణ), పి.బి. శ్రీనివాస్ (భీష్మ), కె.వి.కె. మోహన్ రాజు (పూల రంగడు), ఎస్.పి. బాలసుబ్రహ్మణ్యం వీరిలో ఎవరు పాడినా ఆయన పాటలు అద్భుతంగా ఉంటాయి. తెలుగు సినిమా టైటిల్ సంగీతం వినగానే అది రాజేశ్వరరావు గారిదైతే నేను వెంటనే చెప్పెయ్యగలను.

ఆయన ఎటువంటి పాటనైనా రక్తి కట్టించే వారు. భక్తి గీతాలు ఎలా ఉండాలో చెంచులక్ష్మి (కనలేరా కమలా కాంతుని, పాలకడలిపై), భక్త ప్రహ్లాద (నారాయణమంత్రం) వంటి చిత్రాల్లో ఆయన పాటలు వింటే తెలుస్తుంది. జానపద గీతాలు, కామెడీ పాటలు, పాశ్చాత్య ధోరణి ఉన్న పాటలు అన్నీ ప్రజాదరణ పొందినవే! ఎవరో చెప్పినట్లుగా, మనసున మల్లెల అనేది పల్లవి లేని పాటయితే, బృందావనమది చరణంలేని పాట. పిలచిన బిగువటరా, రారా నాసామి రారా, బాలనురా మదనా, మొదలైన జావళీలు ఆయనలా ఇంకెవ్వరూ చెయ్యలేరు. వాటిలో నాట్యానికి అనుగుణంగా వాయించిన మృదంగపు దరువులకు, అద్భుతమైన ఆర్కెస్ట్రేషన్ ఉంది. హిందుస్తానీ రాగాలైన జైజైవంతి (మనసున

మనసై), పట్ దీప్ (కన్నుల దాగిన అనురాగం, నీ అడుగులోన అడుగువేసి), పహాడీ (నీవు లేక వీణా, నిన్నలేని అందమేదో), యమన్ కల్యాణ్ (చిగురులు వేసిన) ఆయన చేతిలో అందాలు సంతరించు కొన్నాయి. కల్యాణి (జగమే మారినది, మనసులోని కోరిక), మోహన (తెలుసుకొనవె యువతి, పాడవేల రాధికా) వంటి రాగాలు ఆయనకు కొట్టిన పిండి. ఇతర రాగాల్లో పాట చేసినా, ఏ రెండో చరణంలోనో కేదార్ రాగ ఛాయ చూపించడం ఆయనకు సరదా! నీవు రావు నిదుర రాదు (మోహన), పాడమని నన్నడగ తగునా (ఖమాస్), మదిలో వీణలు మ్రోగె (మోహన) వంటి పాటల్లో ఇది కనిపిస్తుంది.

సంగీత పరంగా రాజేశ్వరరావుగారు కొన్ని అద్భుత ప్రయోగాలు చేసారు. పగలైతే దొరవేరా రాతిరి నా రాజువిరా అనే పాటలో యమన్ కల్యాణ్, పీలూ, భీంపలాస్ రాగాలు మూడూ ఉన్నాయి. అయినా ఏమాత్రం వింతగా అనిపించదు. మాటల్లోని భావానికి ట్యూన్ అంత చక్కగా సరిపోయింది. అలాగే చిలిపి నవ్వుల నిను చూడగానే అనేపాటలో హిందోళం, పీలూ,తిలంగ్ అనే మూడు రాగాలు ఉన్నాయి. భక్త ప్రహ్లాదలో బాలమురళి మొదటి పాటలోనూ, భక్త జయదేవలో దశావతారాల ప్రళయ పయోధి జలే అనే అష్టపది లోనూ అద్భుతమైన రాగమాలికలున్నాయి. వీటన్నిటిలోనూ ఎంతో శక్తివంతమైన ఆర్కెస్ట్రేషన్ కూడా వినిపిస్తుంది.ఆయన చేసిన చాలా పాటల బాణీల్లో రాగం ముందుకు దూసుకుపోయే అగ్రెషన్ కనిపిస్తుంది.

పాడేవారు తమ కంఠంతో అందుకోలేని తారస్థాయిని, ఆర్కెస్ట్రాలో వినిపిస్తారు రాజేశ్వరరావు. ఇందుకు చిగురులు వేసిన కలలన్ని .. అనే పాట మంచి ఉదాహరణ. ఆయన పాత సినిమాలలో సంగీతం కన్నా, తరవాత వచ్చిన సినిమాల్లో మంచి ఆర్కెస్ట్రా వినిపిస్తుంది. ఘంటసాలగారు సంగీత దర్శకత్వం వహించిన సినిమాల్లో మొదటనుంచీ కూడా మంచి ఆర్కెస్ట్రా వినిపిస్తుంది. ఉదాహరణకు, ఘంటసాల సంగీతం సమకూర్చిన షావుకారు, పెళ్ళి చేసిచూడు మొదలైన సినిమాల పాటల వాద్యబృందంలో ఆ రోజుల్లోనే మోడర్న్ ఇడియం వినిపిస్తుంది. ప్రతిభావంతులైన ఈ సంగీత దర్శకులందరూ, ఒకర్ని చూసి మరొకరు మంచి విషయాలు నేర్చుకొన్నారనడంలో సందేహంలేదు !

అన్నమాచార్య కీర్తనలకూ, ఇతర రచనలకూ రాజేశ్వరరావు గారు అద్భుతమైన స్వర కల్పన చేసారు. అదివో అల్లదివో శ్రీ హరివాసము అనే పాటకు మల్లిక్ గారు మధ్యమావతిలో చేసిన ట్యూన్ ఈనాడు అందరూ పాడుతున్నారు. కాని, అదే పాటకు షణ్ముఖప్రియలో రాజేశ్వరరావుగారి ట్యూన్ శ్రీ పి.బి. శ్రీనివాస్ చాలా బాగా పాడారు. అదే రికార్డ్ రెండవ వైపున శ్రీమతి ఎస్. జానకి తిలంగ్‌లో పాడిన పలుకు తేనెల తల్లి .. ఎంతో చక్కని పాట. కృష్ణం వందే జగద్గురుం అనే రికార్డ్ లో శ్రీమతి సుశీలగారు శంకరాభరణం (చిన్ని శిశువు), ఆనంద భైరవి (లాలనుచు), మధ్యమావతి (కొలని దోపరికి) రాగాల్లో పాడిన అన్నమాచార్య రచనలూ, అభోగి (ఎంత చక్కనివాడే) రాగంలో పాడిన

క్షేత్రయ్య పదమూ వీనుల విందు చేస్తాయి. జెమినీలో పనిచేస్తున్నపుడు వైణిక విద్వాంసుడు ఈమని శంకరశాస్త్రి గారు రాజేశ్వర రావుకు అసిస్టెంటుగా ఉండేవారు. అప్పుడు రాజేశ్వరరావు గారి ద్వారా సంగీతం గురించి ముఖ్యంగా వెస్టర్న్ కార్డ్ సిస్టం గురించి ఎన్నో విషయాలు తెలిసాయని ఈమని శంకరశాస్త్రిగారు అన్నట్లు ఆయన శిష్యుడు చిట్టిబాబు గారు చెప్పారు. సినిమా పాటల్లో వాయిద్యకారులుగా గొప్పగొప్పవార్ని పరిచయం చెయ్యడంలో రాజేశ్వరరావుగారు దిట్ట. ఉదాహరణకు, పూజాఫలం చిత్రంలో రాజేశ్వరరావు దర్శకత్వంలో ప్రముఖ సంగీత విద్వాంసుడు ఎమ్.ఎస్. గోపాలకృష్ణన్ వయొలిన్ వాయించారు. రాజేశ్వరరావు గురించి మాట్లాడుతున్నపుడు 'అబ్బో అతను మా అందరిలోకీ సీనియర్ చాలా గొప్పవాడు' అని ప్రముఖ సంగీత దర్శకుడు పెండ్యాల నాతో అన్నారు. అది రాజేశ్వరరావు గారి గొప్పతనానికీ, పెండ్యాల వారి సహృదయతకూ కూడా తార్కాణం.

రాజేశ్వరరావు గారు మాట్లాడే ధోరణి తమాషాగా, అతివినయం అనిపించేటట్టు ఉండేదని ఆయనతో పరిచయం ఉన్నవారందరికీ తెలుసు. అలా మాట్లాడుతూనే ఆయన ఎవర్ని ఎలా తిప్పలు పెట్టేవారో కథలుగా చెప్పుకుంటారు. డబ్బు ఆదా చేద్దామని ఒక నిర్మాత ఆయనను తన ఇంటికి టాక్సీలో కాక, ఆటో రిక్షాలో రమ్మన్నాట్ట. ఆటో దొరకలేదని ఊరంతా టాక్సీలో తిరిగి ఆటో పట్టుకొని ఆయనింటికి వెళ్ళాడట రాజేశ్వరరావు. ఆయనకు కోపం రావడం వల్లనో, ఇతర కారణాల వల్లనో మధ్యలో పని మానుకొన్న సందర్భాలున్నాయి. మాయాబజార్ సినిమాలోని డ్యూయెట్లు నాలుగూ ఆయనే చేసారట. తరవాత వాటినీ తక్కిన పాటలనూ ఆర్కెస్ట్రాతో రికార్డ్ చేసింది ఘంటసాల. విప్రనారాయణకు పాటలన్నీ చేసాక రీరికార్డింగు పని రాజేశ్వరరావు గారు చెయ్యలేదుట. ఈ సంగతి ఆయనే నాకు చెప్పారు.

సంగీత దర్శకుడిగా రాజేశ్వరరావు రిటైరై చాలా సంవత్సరాలైంది. ఆయన తరువాత ఎందరో సంగీత దర్శకులు వచ్చారు. అయినా, శ్రోతలెవరూ ఆయనను మరచిపోలేదు. కొన్నాళ్ళ క్రిందట పాడుతా తియ్యగా కార్యక్రమంలో వీల్ ఛైర్ మీద ఆయనను చూసిన కళాకారులకూ, టీవీ ప్రేక్షకులకూ, అందరికీ గుండె చెదిరిపోయింది. ఆయనకు ఉన్న ప్రజాదరణ అటువంటిది. మంచి సాహిత్యం, మంచి సంగీతం ఈనాటి సినిమాల్లో అరుదైపోయాయి. ఎంటర్‌టైన్మెంట్‌కు నిర్వచనాలు మారిపోయాయి. కాని, తన సమకాలికులకు కూడా ఆదర్శంగా నిలిచిన రాజేశ్వరరావు గారి సంగీతం మాత్రం ఎప్పటికీ నిలబడుతుంది.

End of Preview.

Rest of the book can be read @

http://kinige.com/book/Sangeetam+Reetulu+Lotulu

* * *